

HARİMÎ'NİN KASİDE ŞEKLİNDE BİR NASİHATNAMESİ: KASİDE-İ LEVÂYİH-İ NESÂYİH

Harîmî's Advice in The Shape of Ode:Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih

Prof. Dr. Adem CEYHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Sivas, Türkiye, ceyhanadem@hotmail.com

Öğr. Gör. Hasan YILMAZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü., Manisa, Türkiye, hyilmaz45@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
29.08.2021

Kabul/Accepted:
24.09.2021

Sayfa/ Page:
1-23

Öz

Klasik Türk Edebiyatı tarihinde “Harîmî” mahlasını aldığı şua tezkirelerinden öğrenilen beş şair vardır. Ancak nazireler mecmuası, silsile-name gibi edebî ve biyografik kaynaklardan bu mahlası kullandığı anlaşılan başka şairlerin bulunduğu bilinmektedir. 16. asrın âlim ve mutasavvıf şairlerinden Bosnalı Ali bin Mustafa (ö. 1598) da anılan mahlası seçmiş edebî şahsiyetlerden biridir. “Türbe Şeyhi” olarak tanınan Ali bin Mustafa'nın hayatı ve eserleri hakkında şua tezkirelerinde bilgi bulunmamakta; Nev'î-zâde Atâyî'nin Şekâyık Zeyli, Kâtib Çelebi'nin Fezleke'si gibi bazı biyografi ve tarih kitaplarında mâlûmat yer almaktadır. Son 35-40 yılda yapılan ilmi çalışmalar, Bosnalı Ali bin Mustafa'nın Arapça telifleri yanında kırk hadis tercümeleleri, nasihatname, mevlid, silsile-name vb. türde büyüklü-küçüklü birtakım Türkçe eserlerinin olduğunu göstermektedir. Bu makalede Harîmî'nin bazı eserlerini ihtiva eden Arap harfli yazma bir mecmuuda mevcut Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih adlı kitapçığı ele alınıp tanıtılmış; Latin harflerine ve günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Şairin eserinin adındaki “levâyih” (lâyihalar) kelimesi ve birkaç beytinde muhatabına “şehâ” diye hitap edişi, dinî- tasavvufî öğütlerini bir sultan için yazmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harîmî, Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Nasihatname.

10.32579/mecmua.988292

Abstract

In the history of Classical Turkish Literature, there are five poets who learned from their biographies that he took the pseudonym “Harîmî”. However, it is known that there are other poets who are understood to use this pseudonym from literary and biographical sources such as nazîre magazine and silsile-name. One of the 16th century scholars, mystics and poets, Bosnian Ali bin Mustafa (d. 1598) is one of the literary figures who chose the aforementioned pseudonym. There is no information about the life and works of Ali bin Mustafa, who is known as the “Tomb Sheikh”, in his collections; Information is included in some biography and history books such as Nev'î-zâde Atâyî's Şekâyık Zeyli and Kâtib Çelebi's Fezleke. Scientific studies in recent years, Bosnian Ali bin Mustafa's Arabic copyrights, translations of forty hadith, advice, mawlid, silsile-name etc. It shows that there are some Turkish works of various types, large and small. In this article, the booklet named Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, which is available in an Arabic script containing some of Harîmî's works, is discussed and introduced; It has been translated into Latin letters and prose in today's Turkish. The word “levâyih” (lâyihalar) in the name of the poet's work and the fact that he addresses his interlocutor as “şehâ” in a few couplets of his ode makes us think that he wrote his religious-mystical advice for a sultan.

Keywords: Harîmî, Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Advice.

Atıf/Citation: CEYHAN, A., YILMAZ H. (2021). Harîmî'nin Kaside Şeklinde Bir Nasihatnamesi: Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih. MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 1-23.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Prof. Dr. Âdem Ceyhan- Öğr. Gör. Hasan YILMAZ

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Prof. Dr. Adem Ceyhan'ın çalışmaya katkısı dörtte üç, Öğr. Gör. Hasan Yılmaz'ın katkısı ise dörtte bir oranındadır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığı dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

13. asırdan itibaren Anadolu'da gelişen Türk edebiyatında şairler gazel, kasîde, rubai gibi çeşitli şekillerdeki şiirlerinde hayat, insan, tabiat, cemiyet, devlet idaresi, din, aşk, ahlâk, tarih, ölüm gibi konulara dair duygu ve düşüncelerini dile getirmiş; mesela ömür boyunca geçirdikleri safhaları, iç âlemleri ve fiziki yapılarındaki değişimleri, tabiattaki hâlden hâle geçişleri, dünya nimetlerine duydukları sevgiyi, ölüm karşısında hissettikleri acı ve korkuyu, güçleri yettiği kadar anlatmaya çalışmışlardır. Bu şiirlerin bir hayat anlayışı ve yaşama tarzının ifadesi olduğunu, okuyuculara doğrudan yahut dolaylı yoldan bir görüş veya tecrübeyi aktardığını ileri sürmek mümkündür. Şairler, tamamen öğüt verme niyetiyle meydana getirmedikleri, söz gelimi bir devlet adamını övmek veya gençlik çağının geçip yaşlılık zamanının gelişinden duydukları hüznü anlatmak için yazdıkları manzumelerinde de muhataplarına insan tabiatı, ömür, sevgi, dünya hayatı, memleket idaresi vb. konularda tavsiyelerde bulunma ve doğru bildiklerini telkin etme lüzumunu duyarlar. Örnek vermek gerekirse, son yıllarda Medine Ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde mevcut bir el yazması mecmuadaki şiirlerinden 13. asır değil, 14. asır şairlerinden olduğu anlaşılan Hoca Dehhânî (Ersoy ve Ay 2015: 1-26), bir kasidesinde, kendi meşrebine göre şöyle tavsiyelerde bulunur:

“Bu dürlü gülleri_istersen beğâ bâğında var iste

Dirîgâ kim vefâ itmez bize bu ‘âlem-i fânî

Bu gül devrinde ömrünü geçürme zâyî‘ iy gâfil

Ki gül devri bigi tîzcek geçer bu ömr devrânî” (Ersoy v. dğr. 2017: 68).

[Bu çeşit gülleri ararsan, hadi, durma ebediyet bağında ara! Ne yazık ki bu fânî dünya bize vefa etmez. Ey gafil, bu gül mevsiminde ömrünü boşa geçirme! Çünkü bu ömür, gül mevsimi gibi çabucak geçer...]

Manzumesinin nesib bölümünde rintçe bir hayat anlayışına sahip olduğu görülen, böyle sınırlı sayıdaki şiirlerinden dolayı Köprülüzâde Mehmed Fuad (Köprülü, 1890-1966) ve Nihad Sami Banarlı (1907-1974) gibi edebiyat tarihçileri tarafından “lâdinî” yahut “dindışı” edebiyatın 13. asrın ikinci yarısında Anadolu’daki mümessili diye takdim edilen Dehhânî (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1926: 4-5, Banarlı 1983: 344), sonunda hükümdara din, adalet, yiğitlik ve iyiliği kuvvetlice koruyup gözetmesini şu şekilde telkin eder:

“Dilegüm bu-durur senden bu dördi saklağıl muhkem

Hemîşe dîn-ile ‘adli şecâ‘atle hoş ihsânî” (Ersoy v. dğr. 2017: 69).

[Senden dileğim şudur: Şu dört şeyi, din ile adalet, yiğitlikle iyiliği daima sağlamca koru, muhafaza et!..]

Muhibbî mahlasıyla yazdığı şiirleri hacimli bir divan teşkil eden Kanuni Sultan Süleyman (900-974/1494-1566), “gibi” redifli hikemî bir gazelinde okuyucuya şu öğüdü verir:

“Ko bu ‘iyş ü ‘işreti çün kim fenâdur ‘âkıbet

Yâr-ı bâkî ister iseñ olmaya tâ‘at gibi” (Yavuz v. dğr. 2016: 1676).

[Bu yiyip içip eğlenmeyi bırak! Çünkü onun sonu yokluktur, kötüdür. Eğer kalıcı dost istersen, ibadet gibisi bulunmaz...]

Ebussuûd Efendi’nin (896-982/1490-1574) anılan gazele aruz kalıbı, kafiye ve redif yönünden benzer biçimde, fakat kasîde şeklinde yazdığı bir şiir vardır. (Bülbül 2016: 1-12). Millî tarihimizde

şairliğinden ziyade tefsir, fıkıh, hadis gibi İslami ilimlere vâkıf bir âlim ve şeyhülislâm olarak tanınan Ebussuûd Efendi, baştan sona kadar yaşlılığın gelip vücudunda ve hayatında sebep olduğu değişiklikleri tasvir eden bu şiirinin sonlarında şu tavsiyelerde bulunur:

“ ‘Âleme bî-hûde bakma eyle im‘ân-ı nazâr
Şun‘-ı üstâd-ı ezelde nâzır-ı ‘ibret gibi (...)

Meskenet tâcını iksîr-i sa‘âdet bil şaşkın

Eyleme câh ü celâle meyl ü yâ rağbet gibi” (Âşık Çelebi, vr. 68a-b).

[Âleme boşuna bakma; Ezel Üstadının işine, eserine ibretle bakan gibi dikkatle düşünerek bak! Tevazu tacını saadet iksiri bil; sakın makam ve büyüklüğe meyl veya rağbet etme!..]

Yine 16. asrın ikinci yarısının meşhur divan şairlerinden Nev‘î Yahyâ Efendi’nin (940-1007/ 1533-1599), yüz beyitli olduğundan “gül-i sad-berg” (Yüz yapraklı gül) diye vasıflandırdığı bir kasidesi vardır. Şair, altmış yaşında, demek oluyor ki H. 1000/ M. 1591-92 yılında, Sultan III. Murad’ı övmek için yazdığı bu kasidenin en hacimli bölümünü teşkil eden nesib kısmında, adı geçen hükümdara dinî, tasavvufî öğütler vermektedir. (Tulum v. dğr. 1977: 33-41).

Türlü şekillerdeki manzumelerde ara-sıra rastlanan böyle nasihatlar yanında, hedef alınan kişi veya kitleye hitaben baştan sona kadar dinî, ahlâki, sosyal vb. konularda yol gösterme, öğüt verme gayesiyle yazılmış şiirler, eserler de vardır. Yunus Emre’nin *Risâletü’n-nushiyye* adını taşıyan, mesnevi şeklindeki kitapçığı, nasihatname türündeki metinlerin eski bir örneğidir. Yine hangi asır edebî şahsiyetleri arasında yer aldığı henüz kesinlikle bilinmeyen, fakat 14 veya 15. asır şairlerinden olduğu tahmin edilen Ahmed Fakîh’in kaside biçimindeki *Çarhnâme*’si, manzum nasihatnamelerin tanınmış başka bir numunesidir. Halîlî mahlasını kullanan bir şair de dinî, ahlaki konular hakkındaki öğütlerini kaside şeklinde dile getirmiştir. (Akçay 2014: 1-14). Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde Seydigazi tekkesi dervişlerinden olduğu bildirilen Germiyanlı Yetîmî’nin de “*İbret-nâme*” adını verdiği, 99 beyitli, kaside şeklinde bir nasihatnamesi vardır. Şair, aruzun “mefâilün mefâilün feulün” kalıbıyla yazdığı bu manzumede, kendi ölümünü tasavvur ve tasvir ederek okuyucuya insanları ve cinleri Yaratan’ın rızasını talep etme, Hz. Peygamber’in sünnetini gözetme, geçici dünyaya aldanmama gibi telkinlerde bulunur. (Kaplan v. dğr. 2009: 672-689). 17. asrın ikinci ve 18. asrın ilk yarısı şairlerinden Safî Mustafa Efendi’nin H. 1120/ M. 1708-1709 yılında yazdığı *Gülşen-i Pend* de kaside şeklinde, hacimli bir nasihatnamedir. (Çalka 2007). Biz bu makalede, 16. asır Osmanlı şairlerinden Harîmî’nin yine kaside biçiminde yazdığı; okuyucuya dinî, ahlâki, tasavvufî konularda İslam esaslarına uygun öğütler verdiği bir şiirini tanıtacak; sonra onun Latin harflerine ve çağımız Türkçesine çevirdiğimiz metnini arz edeceğiz.

Harîmî’nin Kaside Şeklindeki Nasihatnamesi

Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Kütüphanesinde R- 83 numaralı yazma mecmuanın 67b-69b yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada yirmi altı satırın olduğu ve beyitlere onar onar sıra numarası verildiği görülmektedir. Sayfanın sağ sütunundaki *Kasîde-i Levâyih* ismiyle sol sütunundaki *Nesâyih* başlığı, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bundan dolayı manzume adının “Layihaların Kasidesi- Nasihatlar” manasına gelecek biçimde (*Kasîde-i Levâyih-Nesâyih* şeklinde) okunması da mümkün görünmektedir. Bilindiği gibi “levâyih”, lâyiha kelimesinin çokluk biçimi olup bir konu hakkında uzun uzun açıklamaları içine alan ve resmî makamlardan birine teslim edilen kâğıtlar demektir. Bu başlık, kasidenin ileri gelen bir devlet adamına, büyük bir ihtimalle sultana takdim edilmek üzere yazıldığını düşündürmekte; şairin birkaç beytinde (31, 38, 95, 98. beyitler) muhatabına “şehâ” (ey şah, sultanım!) deyişi de şiirini devrin

hükümdarına dinî, tasavvufî konularda öğütler vermek gayesiyle kaleme almış olduğu şeklindeki tahminimizi teyid edici görünmektedir. Ancak Harîmî'nin, herkesin bu büyük âlemde kendi hususi dünyasının sultanı sayılabileceğini düşünerek (41. beyit) veya muhatabına -günümüzdeki “efendim” kelimesine benzer biçimde- saygı gösterme, değer verme niyetiyle böyle hitap etmesinin mümkün olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Manzume, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilül” kalıbıyla yazılmıştır.

Kasidenin -günümüz Türkçesiyle şu şekilde nesre çevrilebilecek- ilk birkaç beyti, muhtevası hakkında okuyucuya bir fikir vermekte; dünya hayatı, insanların tabiatı ve varlık âlemine dair İslam kaynaklarına dayanan ve nice tecrübeler sonucunda edinilmiş bazı bilgece fikirlerin dile getirileceği bir metin karşısında olduğunu düşündürmektedir: “Bu dünya bir tarla, ahiret ise harman gibidir. İnsanların hâlini sorarsan, onlar(ın değeri) gümüş ve altın madeni gibi(çeşitli)dir. Dünya yer veya makamının yaşayışı, inanan kişiye belâ kuyusudur. Ya gece uykusunun hayali (rüya) ya da iki kapılı bir ev gibidir. Feleğin çadırını, hakikatte bir hayal perdesi (Karagöz oyunu) çadırı zannet! Su üzerindeki resim veya yazı gibi, bir yüz (boy) aynası gibi...”

Böylece dünyada işlenen fiillerin karşılığının ahirette görüleceği, insanların değer ve derecelerinin altın ve gümüş madenleri gibi farklı olduğu belirtilmiş; bu âlemin bir imtihan, yani zahmet ve meşakkat yeri olduğu konusundaki ayet ve hadislerle işaret edilerek dünyevî makamların dirliğinin Allah'a ve ahirete inanan kimse için bir bela kuyusu olduğu hatırlatılmıştır. İnsan hayatı, hızla geçişi yönünden rüyaya, dünya da iki kapılı bir eve benzetilmiştir. Yine hayat sahiplerinin, sahneye teşbih edilebilecek bu varlık âleminde hayal perdesinde kısa bir müddet görünüp kaybolan suretleri yahut süreksiz oluşları yönünden suya yazılan yazı ve çizilen resmi, yüz (boy) aynasına yansıyan çehreyi andırdığı ifade edilmiştir.

Şair, kasidesinin bundan sonraki beyitlerinde teklik ikinci şahsa (sen) hitap ederek İslam esaslarına uygun öğütler vermekte; Hz. Peygamber'in dört yakın dostu ve vefatından sonra halifesi olan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin fazilet ve meziyetlerine temas etmekte; her belaya karşı Ehl-i Beyt gibi sabırlı olmayı, Hz. Muhammed Mustafa'nın yıldızlar misali doğru yolu gösteren sahabelerine uymayı telkin etmektedir. Bu bilgece şiirde dile getirilen fikir, öğüt ve tavsiyelerin Arap, Fars ve Türk edebiyatında daha önceki ve sonraki zamanlarda birçok âlim, mutasavvıf, şair ve yazar tarafından farklı şekil ve üslûplarla ifade edildiğini söylemek mümkündür. Manzumeye metinlerarası münasebetler yönünden bakıldığında, Harîmî'nin görüş, tecrübe ve düşüncelerini anlatırken çeşitli dinî, tasavvufî, edebî eserlerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Zira onun tavsiyelerinin başlıca kaynakları, Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri, İslam tarihinin Dört Halife ve diğer sahabeler, tâbiîn gibi ileri gelen şahsiyetlerinin meziyetleri, Gazâlî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî misali âlimlerin eserleridir. Harîmî'nin söz konusu şiirindeki bazı beyitler, Germiyanlı Şeyhî, Vardar Yeniceli Usûlî, Akşehirli Gubârî gibi şairlerin birtakım beyit veya mısralarıyla da benzerlik göstermektedir. Mesela sanatkâr, *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*'in 77. beytinde “Ey gönül, (kâinata) birlik gözüyle bak; âlem aynasının şeklini şaşı ve tek gözlü olan gibi iki görme!” diyor:

“Dîde-i vahdetle bak mir'ât-ı âlem sûretin

İki görme biri ey dil ahvel ü a'ver gibi”

Bilindiği gibi, Mevlânâ'nın *Mesnevî*sinde de biri iki gören bir şaşı hikâyesi anlatılır. (Mevlâna 1995: I/ 26). Kasidesinin 17. beytinde “Ayrılıkla kavuşmanın açıklamasını neyin üflemesinden işit! Aşk besleyen Mevlânâ gibi kendinden geçişlerle raksa gel!...” manasında söz söyleyen şairin *Mesnevî*'yi okuduğu anlaşılmaktadır.

Kasidenin 4. beytiyle 15. asır mutasavvıf şairlerinden Germiyanlı Şeyhî'nin şu beyti manaca birbirine

yakındır:

“Feyz-i Sübhân ile bulsun perveriş Cibrîl-i dil

Düşme bu dâm-ı kesîfe pîl-i ten-perver gibi” (Harîmî)

[Gönül Cebrail’i, Allah’ın bol bol ihsanı ile beslensin. Bedenini beslemeye düşkün fil gibi bu yoğun tuzağa düşme!..]

Şeyhî, *Husrev ü Şîrîn* isimli mesnevisinde şöyle diyor:

“Eger ten besler isen fil olasın

Gıdây-ı cân yisen Cibrîl olasın” (Timurtaş 1980: 148).

[Eğer bedeni beslersen fil olursun; can gıdası yersen Cebrail olursun...]

Harîmî, incelediğimiz kasidesinin 21. beytinde muhatabına şu tavsiyede bulunuyor: “Çalış; heva-heves putları senin kalbini manastıra çevirmesin! Onu, pek temiz Kâbe gibi sırların kıblesi (yöneldiği yer) hâline getir.”

“Kalbünü deyr itmesün sa’y eyle esnâm-ı hevâ

Kible-i esrâr eyle Ka’be-i ather gibi”

15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısının mutasavvıf şairlerinden Vardar Yeniceli Usûlî (ö. 945/ 1538), bir gazelinin matla beytinde okuyucuya benzer tavsiyede bulunmuştur:

“Tasvîr-i gayre kılma mahal kalb-i akdesi

Esnâma mesken eyleme beytü’l-mukaddesi” (İsen 2020: 297).

[Pek temiz kalbi (Allah’tan) başkasına ait resimlerin yeri yapma! O mukaddes evi puthaneye çevirme!..]

Harîmî’nin yine söz konusu kasidesindeki 97. beyitle (“Sidre vü levh u kalem arş-ı muallâ sende var/ Sen seni sanma dilâ bu âlem-i asgar gibi”) 16. asır şairlerinden Akşehirli Abdurrahman Gubârî’nin meşhur terci’-i bendindeki şu beytin benzerliği açıktır:

“Gâfil olma gözün aç âlem-i kübrâsın sen

Sidre vü levh ü kalem arş-ı mu’allâsın sen” (Ünlü 2011: 248).

[Gafil olma, gözünü aç! Sen pek büyük bir âlemsin... Sen sidre, levh, kalem ve yüksek arşsın...]

Taşıdığı görüş ve öğütleri bütüncül bir bakışla tarif etmeye çalıştığımız kasidenin günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi okunduğunda ihtiva ettiği dinî, tasavvufî tavsiyelere dair daha fazla fikir edinilecektir. Bundan dolayı onun muhtevası üzerinde çokça durmayıp sahibi Harîmî’nin hüviyeti hakkında öz olarak bilgi verme yönüne gideceğiz.

Kasideyi Yazan Şair Hangi Harîmî’dir?

Şair, kasidesinin yüzüncü ve sonuncu beytinde mahlasını “Harîmî” diye bildirmekte; ancak onun bu manzumesinde kimliği ve yaşadığı asır hakkında her hangi bir delil veya işaret bulunmamaktadır. Adı anılan şaire dair bundan önceki birkaç yayınlımızda, söz konusu ettiğimiz eserlerin sahibi Harîmî’nin Bosnalı Ali b. Mustafa olduğu hükmüne varmış ve bu fikrimizin delillerinden bahsetmiştik. (Ceyhan 2003: 46-48; Ceyhan v.dğr. 2021: 225-228). Arz edeceğimiz sebeplerden dolayı biz bu manzumenin de “Türbe Şeyhi” diye tanınan Derviş Ali bin Hacı Mustafa el-Bosnevî’ye ait olduğu kanaatini taşımaktayız:

(1) Harîmî’nin *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*

başlıklı şiiri, Saraybosna Üniversitesi

Doğu Enstitüsü Kütüphanesinde R- 83 numarayla kayıtlı, diğer bazı eserlerini de ihtiva eden Arap harfli el yazması bir mecmuada bulunmaktadır.¹

(2) Harîmî'nin anılan mecmuada ilk eser olarak yer alan ve “*Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*” başlığını taşıyan mevlidinin sonunda (vr. 20b) şu “temmet” (tamam oldu, bitti) kaydı bulunmaktadır:

الحمد لله أولاً و آخراً و الصلوة على خير الورى باطناً و ظاهراً
تمّ المولود الشريف و المشهد المنيف فى المشهد
سلطان سليمان بقرب قلعة سكتوار رحمه الله بعين
عنايته الى يوم القرار بحرمة سيد المختار
و آله الاخيار و اصحابه الابرار

Görüldüğü gibi bu Arapça ibarede mevlid-i şerifin merhum Sultan Süleyman'ın Sigetvar Kalesi yakınındaki meşhedinde (şehit olduğu veya şehidin gömülü bulunduğu yerde) tamamlandığı belirtilmektedir. Bu kayıt da söz konusu eserin sahibi Harîmî'nin, Kanuni için Sigetvar yakınında inşa edilen türbe ve tekkede şeyh olduğundan “Türbe Şeyhi” diye tanınan Bosnalı Ali Dede olduğunu göstermektedir.

(3) 17. asır mutasavvıf yazarlarından Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve menâkıbü'l-müttakîn* adlı mensur Türkçe eserinde Şeyh Aliyy-i Sigetvârî'nin Kâbe'ye birçok sene “mücâvir” (komşu) olduğunu, galiba bu yakınlık sebebiyle “Harîmî” mahlasını aldığını, Şeyh-i Ekber ve İmâm-ı Süyûtî'nin kitaplarından çok faydalandığını anlatır: “...Kâbe'ye nice yıllar mücâvir olup ve Şeyh-i Ekber ve İmâm-ı Süyûtî hazretlerinin musannefâtından çok istifâdeler idüp ve gâlibâ bu takrîble Harîmî tahallus idüp ‘âşikâne eş'âr söyleyüp nicesinde Harem-i muhteremi medh idüp ba'dehu Rûm'a geldikde merhûm Muhammed Paşa Sigetvar'da meşhed-i Süleymânî'ye şeyh ta'yîn idüp serhadlerde çok ifâdesi zuhûr eyledi...” (Münîrî-i Belgrâdî, 103b-104a).

Burada hayatından bahsedilen Şeyh Aliyy-i Sigetvârî, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat ettiği ve türbesinin bulunduğu Sigetvar'da şeyhlik vazifesini ifa eden Ali b. Mustafa el-Bosnevî'dir.

(4) İbn Sînâ'nın (ö 428/ 1037) Arapça el-Kasîdetü'r-Rûhâniyye'sinin manzum bir tercümesinin başında, anılan manzumenin hikmet sahipleri yanında kasidelerin sultanı sayıldığı ve bu çevirinin evvelce Sigetvar Türbesi şeyhi olan Şeyh Ali tarafından yapıldığı Fars diliyle şöyle belirtilmiştir:

قصيدة روحیه که در نزد حکما سلطان قصاد کویند که ابن سینا در وصف ناطقه ترتیب کرده است
و این ترجمه شیخ علیست که سابقاً شیخ تربیه سکتوار بوده است قدس سره العزیز

Mütercim, bu tercümenin manzum mukaddimesinin sonunda mahlasını Harîmî olarak bildirmiştir:

“Bir muammâ-yı hakîkîdür şehâ irfân-ı nefis

Anı hatm eyler Harîmî bir hakîm-i râzdâr” (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. 4024, vr. 40b).

Bu kayıt da Sigetvar'da (Kanuni Sultan Süleyman'a ait) türbenin şeyhi Ali Efendi'nin “Harîmî” mahlasını kullandığını göstermektedir.

(5) Halvetî tarikatına mensup bir derviş ve şeyh olan Bosnalı Ali bin Mustafa'nın *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâyih*'inde de yer yer tasavvufî fikir, tecrübe ve tavsiyeler yer almaktadır.

¹ Bu mecmuanın bir suretini temin konusunda yardımını gördüğümüz Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi müdürü Musa Öncel'e teşekkür ederiz.

Bu gibi deliller ve ipuçları, söz konusu kasidenin 16. asırda yaşamış âlim, mutasavvıf ve şairlerden Bosnalı Ali bin Mustafa'ya ait olduğu fikrini vermektedir.

“Türbe Şeyhi” Bosnalı Ali bin Mustafa kimdir?

Bosnalı Ali bin Mustafa'nın hayatı ve eserleri hakkında şura tezkirelerinde bilgi bulunmamakta; Nev'î-zâde Atâyî'nin (991-1045/ 1583-1635) *Şekâyık Zeyli*, Peçevî İbrâhim'in (982- 1059?/ 1574-1649?) *Târihi*, Kâtib Çelebi'nin (1017- 1067/1609-1657) *Fezleke*'si gibi bazı biyografi ve tarih kitaplarında mâlûmat yer almaktadır. İsmet Kasumoviç'in (1948-1995) basılmış doktora (Kasumoviç 1994) ve Nihal Çağman Türkmen'in yüksek lisans tezinde (Çağman Türkmen 2019: 10-33) şairin hayatı ve eserlerine dair hayli tafsilatlı bilgi verildiğinden biz o mevzu üzerinde fazla durmayacak; anılan edebî şahsiyetin kısaca hayat hikâyesini yazdıktan sonra eserlerinden umumi olarak bahsedeceğiz.

16. asrın ilk yarısında Bosna'nın Mostar şehrinde dünyaya geldiği bilinen, fakat doğum yılı belli olmayan Ali, Mustafa adlı bir kişinin oğludur. Gençliğinde ilim tahsil etmek için İstanbul'a gelmiş; devrin bazı âlimlerinin derslerine devam etmiştir. Bu zahirî bilgilere dair öğrenimden sonra tasavvufi bir yola girme ihtiyacı duyan Ali, Halvetî şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddîn'in (908-981/1503-1574) hizmetinde bulunarak bazı irfani bilgiler elde etmiş; birkaç kere hac farızasını ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret vazifesini yerine getirmiştir. H. 974 (M. 1566) yılında Sigetvar Seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman için yapılan türbe ve tekkede şeyh olduğundan “Türbe Şeyhi” namıyla tanınmıştır. Burada uzunca bir zaman irşad seccadesinde bulunan Ali Efendi, irfani bilgileri tahsile istekli ve kabiliyetli kişilere rehberlik etmiştir. H. 1001 (M. 1592) senesinde Sultan III. Murad tarafından Makâm-ı İbrâhîm'i tamir etmek üzere Mekke'ye gönderilmiştir. Varad Seferinde Satırcı Mehmed Paşa'nın davetiyle cihad farızasını eda eden, vaaz ve nasihatla gazileri gayrete getiren Ali Dede, 1007 yılı Rebiülevvel ayı başlarında (2-11 Ekim 1598) vefat etmiştir.

Bosnalı Ali Dede'nin evâ'il (tarihte ilkler), tasavvuf, kelâm meseleleri, Osmanlı hanedanı ve devletinin faziletleri, Kâbe ve Mekke tarihi gibi konularda yazdığı, bir kısmı basılmış, bir kısmının ise yazma nüshaları henüz ele geçmeyen on bir Arapça eseri vardır. Onun mevlid, kırk hadis, hikmet sözleri ve *Kasîde-i Rûhâniyye* tercümesi, Kur'an bilgileri, nasihatname, mersiye, silsile-name türünden büyüklü-küçüklü ve çoğu manzum on beş kadar Türkçe eseri mevcuttur. Atâyî'nin *Şekâyık Zeyli*'nde bunlardan Arapça olan ikisinin adı anılmış; Ali Dede'nin kitapçıkları, tâlikât(açıklayıcı notlar)ı ve kabule değer sözlerinin bulunduğu, hepsinin makbul, itibarlı ve görüş sahiplerinin iltifatına lâyık olduğu belirtilmiştir. (Nev'îzâde Atâyî, 2017: 1244). Kâtib Çelebi de yazarın meşhur ve herkesçe beğenilen iki eserini andıktan sonra birçok kitapçığını gördüğünü “Ve nice resâ'ili manzûr-ı fakîr olmuşdur” diye bildirmiştir. (Kâtib Çelebi, 1286/1869: 122).

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Harîmî'nin Türkçe manzum kitapçıklarından olan *Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih*, bilinen tek yazma nüshasına dayalı olarak Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilirken her beyte sıra numarası verilmiş; müstensikten ileri gelen yanlışlar düzeltilmiş; tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli parantez içinde gösterilmiştir. “Ma'nide, sâki, ikliminde” örneklerinde olduğu gibi zihaf bulunan heceler, bu durumu belirtmek üzere kısa yazılmıştır. Manzumede ayet ve hadislere atıflar, adı geçen eser, tarihî yahut efsanevi şahsiyetlere dair açıklamalar nesre çeviri kısmında yapılmıştır.

[vr. 67b] *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâyih*

[Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

- [1] Bu cihân mezra^ç gibidür âhîret beyder gibi
Hâlini nâsiñ şorarsañ kân-ı sîm ü zer gibi
- [2] ^ç Ayş-ı câh-ı ^ç âlemüñ çâh-ı belâdur mü^ç mine
Ya hayâl-i h^çâb-ı şeb ya hâne-i dū-der gibi
- [3] Çetr-i çarhuñ ma^ç nide şan hayme-i zıll-i hayâl
Âb üzre naqş gibi âyîne-i peyker gibi
- [4] Feyz-i Sübhân ile bulsun perveriş Cibrîl-i dil
Düşme bu dâm-ı keşife pîl-i ten-perver gibi
- [5] Şer^ç ile râh-ı Hudâ^ç da sen şadûk ol hem gayûr
Muştafâ^ç nuñ şöhetinde ol iki server gibi
- [vr. 68a]
- [6] Zî-hayâ gibi dem-â-dem muşhaf-ı Qur^çân'a bak
Tâ şehîd olunca şabr it seyyid-i ezher gibi
- [7] Gel ^ç Alî-veş himmetüñ a^ç lâya eyle dâ'imâ
Herkes feyz eyle cūduñ Sâki-i Kevşer gibi
- [8] Kaç^ç iderlerse elüñ çekme livâ-i şer^ç den
^ç Arşa perüñ açasın tayyâr olup Ca^ç fer gibi
- [9] Terk kıl câh-ı² cihânı fakrı eyle ihtiyâr
Şöhre-i âfâk olasın şıdğ ile Ca^ç fer gibi
- [10] Nefs ü şeytân [ü] hevâ cümle havâric ^ç askeri
Her belâya şâbir olğıl âl-i Peygamber gibi
- [11] Her işüñde iktidâ kıl Muştafâ^ç nuñ şahbına
Her biri burc-ı hüdâda kevkeb-i azer gibi
- [12] Hazret-i Haqq^ç uñ huzûrın her nefesde yâd kıl
Bilesin ^ç ilm-i ledünni Hızr-ı bahr³ [ü] ber gibi
- [13] Bu vücūduñ ikliminde ola dil ^ç âlem-nümâ
Hikmetüñ ehline yâr ol dâ'im İskender gibi
- [14] Vâsıl-ı Hazret olasın mefhar-ı erbâb-ı dil
Bende olğıl cân ile bir Hayder'e Kanber gibi
- [15] Gel Gazâlî gibi gazl eyle deqâyık miğzelin
Hüccet-i İslâm olasın şâyed ol reh-ber gibi
- [16] Yaz gönül levhine sen naqş-ı Füşûş esrârını
Feth-i Mekkî den habîr ol Mürşid-i Ekber gibi

² Bu kelime yazmada “çâh-ı” şeklindedir. Fakat beytin bütününden onun câh-ı olması gerektiği, anılan yazımın müstensihin dalgınlığından iler geldiği fikrindeyiz.

³ Bu kelime asıl metinde “bahre” gibi yazılmıştır.

- [17] Nefha-i neyden işit fūrkatle vuşlat şerhini
Raķşa gel hālāt ile Mollā-yı ‘ aşķ-perver gibi
- [18] Ey gönül maħrem olursan sen *ene’l-ħaķ* sırrına
Fāş kılma ğayruya ber-dār olan dāver gibi
- [19] İşve-i Aħmed şî‘ āruñ sūneti olsun dışār
Ĥaķķ’ı yād itsün görenler hey’etüñ meş‘ ar gibi
- [20] Hem-dem [ol] dā’im dem-i esħāra çün bād-ı şabā
Nefha-i enfāsuña şemm ideler ‘ anber gibi
- [21] Ķalbüñi deyr itmesün sa‘ y eyle eşnām-ı hevā
Ķible-i esrār eyle Ka‘ be-i aħther gibi
- [22] Ķıl vücūduñı mu‘ aħtar Taybe-veş ihlāş ile
Düşmene olma maħall ol Ķal‘ a-i Ĥayber gibi
- [23] Ķubbe-i Şaħrāleyin Ķalbüñ muħaddes eylegil
Mecma‘ -ı ‘ ilm eyle bezmüñ Cāmi‘ -i Ezher gibi
- [24] Hey’etüñ enzāra olsun tūtiyā-i rūşenā
Ĥaşletüñ ebşāra olsun cāme-i fāħir gibi
- [25] Evc-i istiĝnāya şalgil bu gönül şebbāzını
Cife-i dünyāya tālīb olmasun segler gibi
- [26] Şadr-ı erbāb-ı şafānuñ olasın tā mihteri
Ĥāķ-i pā-yı ehl-i faķr ol bende-i kihter gibi⁴
- [27] Bir gözüñ olsun firāset dīde-i ‘ ibret biri
Çek meħekk-i şer‘ a aħvālüñ Ķamu zerger gibi
- [28] Levn-i her-cāmuñ dilā dirler şarābı rengidür
Siretüñ zāhir gibidür şüretüñ mazħar gibi
- [29] Şekl-i erbāb-ı şafāyı ekl içün dām eyleme
Ĝayreti Ĥaķķ’uñ helāk eyler seni hizber gibi
- [30] Şoħbetine duş olursañ tālīb-i Ĥaķķ’uñ eger
Ķanber’inüñ Ķanber’i ol bende-i çāker gibi
- [31] Rif‘ at isterseñ Ĥudā’dan Ķıl tevāzu‘ dā’imā
‘ Āķıbet Ķadrüñ şeref bulsun şehā menber gibi
[vr. 68b]
- [32] Şöhretüñ olma esiri da‘ vetüñ ola mücāb
Ĥufyeten eyle tazarru‘ dā‘ i-i mużtar gibi
- [33] Ruķ‘ a-i a‘ mālūñe ‘ unvāñ olur ĥüsn-i şenā
Ĥaşletüñ olsun muħaşşal nāme-i maħzar gibi

⁴ 25 ve 26. beytin ikinci mısralarının kenarında şu beyit kayıtlıdır: “Tir-i ‘azmüñ himmetüñ Ķavsine gezele dāyimā/ Server-i selver (?) ola bir şeh-i Tatar gibi”

- [34] Bâb-ı Hâk'dan ğayruya ibrâm u ilhâh eyleme
Her murâduñ Hâk'dan iste sâ'il-i efkar gibi
- [35] Mâ-haşal taḥşil-i ḥâşıl ğam yimek erzâk için
Olmağıl ceff-i kaleminden bî-ḥaber ebter gibi
- [36] Şeş cihet kaydına düşme *semme vechu'llâh*[1] gör
Perde olmasun saña bu ḥâne-i şeşder gibi
- [37] Şüretüñ gül gibi gülsün sîretüñ dâ'im ḥazîn
Münkesir-bâl ol cihânda bir yetim aḥḩar gibi
- [38] Gülşen ol 'âlemlere ola demüñ reşh-i gül-âb
Ḥün-ı 'ırzın bir kesüñ dökme şehâ neşter gibi
- [39] Ya ğarîb ol bu cihânda ya sebîlüñ 'âbiri
Bu cihân olsun saña ol maḥşer-i ma'ber gibi
- [40] Menzil alsun fülk-i dil ya'nî fenâ iqlîmine
İki 'âlem aña pâ-bend olmasun lenger gibi
- [41] Şâh-ı 'âlemsin bugün mülk-i vücûduñ taḩtına
Bir sarâyuñ var senüñ bu kûbbe-i aḩḩar gibi
- [42] Tîr-i himmet 'aşk meydânında tâ dîksün nişân
Pîr-i 'aşka bağlağıl bel ḩavs ile çenber gibi
- [43] İki 'âlemden ğaraż ol vech-i Bâkî meşhedi
Ĝayret eyle ğayra bakma revzen ü manzar gibi
- [44] Levḩ-i dilden mâ-sivâlık naḩşını maḩv eylegil
Pür-sevâd olma dilâ erḩâm ile defter gibi
- [45] Düşme duḩter gibi sen bu zîver ü zer bendine
Gel ḩuşan meydân için ğayret ḩuşağın er gibi
- [46] Ḥâk-i pâ ol ehl-i 'ilme 'ilme şarf it 'ömrüñi
Ĝayretüñ baş üzre olsun ey püser efser gibi
- [47] Ḥâl kesb it ḩîl ü ḩâl ile geḩürme vaḩtünü
'İlmüne olsun 'amel sa'y eylegil hemser gibi
- [48] Himmetüñ şarf eyle Hâkḩ'a ḩalkâ olma münfa' il
'Âlemüñ ef'âline olma dilâ maşdar gibi
- [49] Dil ḩamîrin eyleme râci' Ḥudâ'dan ğayruya
Muḩher itme sırruñı olsun dilâ muḩmer gibi
- [50] Naşb-ı ḩâl it himmetüñ ref' eyle nefsüñ kesrine
Cilve ḩılsun ma'rifet ma'nâ saña dilber gibi
- [51] Nûn-ı naḩvi mîme ḩalb it mâ-sivâ[y]ı maḩv ḩıl
Semmi-ḩâtil naḩvet-i dünyâ saña ejder gibi

- [52] Çek kaçâyâ-yı fenâdan kıl ü kâli mantîkî
Felsefiyyet çâhına duş olma kûr u ker gibi
- [53] Sûhte-i hâl ol olasıñ tâ ki dânişmend-i ‘aşk
Râz-ı ‘irfân dersine tâ olasıñ mefhar gibi
- [54] Tâs-ı ‘aşkdan meygel-i (?) gurbetde nûş iden şarâb
Ehl-i dil enfâsını şemm ide tîb-i ter gibi
- [55] Tab‘ bahşin terk kıl kîmûs u lîmûs gider
Çal kanâ‘at seyfini nefse dilâverler gibi
- [56] Felsefî-veş da‘vi-i sersâm u bîrsâm eyleme
‘Aşk kânûnıñ oqu bir ‘âşık-ı çâker gibi
- [57] Dâmen-i pîre şarıl biñ elle eftimûn-vâr
Mâ-sivâ hâlîñ yoy a berg-i gül-i aḥmer gibi
[vr. 69a]
- [58] Haste diller sûzına merhem idinsünler seni
Eşk-i çeşmüñde yer eyle sen de nîlûfer gibi
- [59] Tâ‘at-ı Hâkḳ’a bu heft a‘zâ[y]ı münkâd eylegil
‘Âlemi kılsun münevver bu yedi aḥter gibi
- [60] Eşk-i çeşmüñ dem-be-dem dilden tereşşuḥ eylesün
Olmaya bâğ-ı vücûduñ ravza-i bî-ber gibi
- [61] Dâm-ı tezvîr eyleme dünyâya şer‘-i Aḥmed’i
Hâşıl-ı ‘ömrüñ hebâya vîrmeye şarşar gibi
- [62] Şeh-süvâr-ı esb-i himmetdür bugün meydân eri
Zü’l-feḳâr-ı lâ’yı illâ’yı çeker şaf-der gibi
- [63] Meşrebüñ sa‘y eyle olsun faḳr-ı faḥr-ı Aḥmedî
Mezhebüñ şer‘-i muṭahhar kevkeb-i enver gibi
- [64] Cân Halîl’i âteş-i faḳrı gülistân eylesün
Bu büt-i câha⁵ ṭayanma ey göñül Âzer gibi
- [65] Manşibuñ câna naşab hem devleti let ‘âkıbet
Bu cihânuñ ‘izz ü câhı dūde-i âzer gibi
- [66] Nâr olur dînâr[uñ] âhir dirhem[uñ] hemm ma‘nide
Maḥv olup sürḥ [u] siyâhı ḳalısar aḥker gibi
- [67] Olasıñ mergûb-ı ‘âlem saña râğıb ola küll
Haḳ yolında ḳalbüñi gel hâlîş eyle zer gibi
- [68] Her libâs-ı fâḥire zen gibi rağbet eyleme
Hey’et-i⁶ zen zen gerekdür şūreti er er gibi

⁵ Bu mısraın ikinci ve üçüncü kelimesi asıl metinde “putı çâha” şeklinde yazılıdır. Biz anılan kelimelerin “büt-i câha” olması gerektiğini düşünüyoruz.

⁶ Bu kelime asıl metinde “Hey’eti” şeklindedir. Mana gereğince “Hey’et-i” biçiminde olması lazım geldiği için böyle düzelttik.

- [69] Cilve-i her-serv-ğadde yel gibi meyl eyleme
Çonma her şâh-ı zamāna ey gönül 'anter gibi
- [70] 'Ālemün eşkālîne 'ibretle bağ geldi gider
Hayme-i zıll-i hayāl içre geçen 'asker gibi
- [71] Zülf ü hāl ile perî-şānuñ perîşān eyleme
Yıkmaya⁷ mülk-i vücūduñ kâfirî leşker gibi
- [72] Vağdet ile ülfet it āhūleyin şām ü seğer
Tîb-i enfāsuñ yayılsun nāfe-i ezfer gibi
- [73] Himmet-i a' lā ile dā'im hulūş-ı niyyetün
Murğ-ı cāna rāh-ı Hağ' da oldı bāl ü per gibi
- [74] İster iseñ 'aybuñı setr ide Settār-ı 'uyüb
'Aybını setr eyle ğayruñ dā'imā mi'zer gibi
- [75] Sa'y eyle herkese irsün şu' ā'-ı himmetün
Pertevün her zerreye şal husrev-i hāver gibi
- [76] Rāh-ı 'aşkuñ her ğademde var iken kāhı (?) hezār
Ĝāfil olma gözüñ aç düşmāna ceng-āver gibi
- [77] Dīde-i vağdetle bağ mir 'āt-ı 'ālem şüretin
İki görme biri ey dil ağvel ü a' ver gibi
- [78] Ğubb-ı āl ü şāhb-i Ağmed tende cān olsun saña
Sünneti bürhānuñ olsun ğüccet-i ebher gibi
- [79] Cām-ı vechün ğandesî şalsun ğabāb ağbābına
Neş 'etün keyfiyyeti olsun mey-i ağmer gibi
- [80] Merğamet şirin dirîğ itme bulasın mağfîret
Müşfik ol her bir kese evlādına māder gibi
- [81] Hağ saña ğılsun 'ināyet da' vetün ola mücāb
Eyle mazlūmı ğimāyet müdri'-i (?) miğfer gibi
- [82] Şem' gibi ğulkuñı mūm eyle bezmün ehline
Çalb-i⁸ ğāsî olma ey dil şāhre-i mermer gibi
- [83] Zāhir itsün hey 'etün sīmā-yı ğayrı nāzıra
Olmasun bezmün mükedder bezm-i āhenger gibi
(vr. 69b)
- [84] Şāh-ı pür-ber gibi baş eg tıfl-ı 'ālem sengine
Hāşılı ağlākuñı neşr eylesünler ber gibi
- [85] Cism-i pür-jengāra çek dā'im riyāzet şayğalın
Bu ğilî tağ' içre ğalma şehvet ile ğar gibi

⁷ Bu kelime "Yakmaya" şeklinde de okunabilir.

⁸ Bu kelime "Kalbi" şeklinde yazılmış olsaydı, bizce manaya daha uygun görünecekti.

- [86] Bâr-ı yâruñ şiddetinden iñlemez erbâb-ı dil
Bendelik bârın çekerler üştür ü ester gibi
- [87] Terk-i da‘vâ-yı kemâl eyle⁹ zalûm¹⁰ ol hem cehûl
Kılma ibâ’-i emânetden dilâ tağlar gibi
- [88] Gîll ü ğışdan kalbünü şâf eyle cām-ı Cem-şifat
Bezm içre medhünü nüş ideler sükker gibi
- [89] Püte-i ‘aşkda vücuduñ eyledüñse kâl sen
Hâk-i pâyuñ kuhl iderler tütüyâ-yı ter gibi
- [90] Zü’l-fekâr-ı lâ’yı illâ’yı hamâyil câna kıl
Ejdehâ-i nefsüne hün-rîz ol hancer gibi
- [91] Zîkr-i Hâk olsun celisün gâh celî gâhî hafî
Ġaflet olsun gözüñe harbî olan kâfir gibi
- [92] Levh-i dilde sa‘y kıl kâr eylesün âh-ı seher
Şafha-i hüsn üzre beñler sînede dâğlar gibi
- [93] Râh-ı Hâk’da hem-demün dilde inâbetle nedem
Mâ-sivâdan tâ’ib ol ol ‘ârif-i aġyer gibi
- [94] İbn-i vaqt ol şüfi iseñ nefsünü eyle hisâb
Bu cihân aġvâl[i] cümle sâlike maġşer gibi
- [95] Evvel [ü] âġir dilâ maġşüd-ı külldür bâb-ı Hâk
Melce’ ü meşvâ şehâ yok kimseye ol der gibi
- [96] Mecma‘-ı esrâr-ı küllsin merkez-i pergâr-ı çarġ
Nüşha-i kübrâ-yı Hâk’sın ‘âlem-i ekber gibi
- [97] Sidre vü levh u kalem ‘arş-ı mu‘allâ sende var
Sen seni şanma dilâ bu ‘âlem-i aşğar gibi
- [98] Başuñı şaklar gibi râzuñ şehâ pinhân kıl
Zâhir eşkâl ü rusümde yazılır sır ser gibi
- [99] Gün gibi âġir maġâmuñ ola çarġ-ı çârumîn
Hâk-i pâ-yı ehl-i ‘aşk ol¹¹ zerre-i kemter gibi
- [100] Maġrem olan ey Harîmî ehl-i ‘aşkuñ bezmine
Her demi kibrît-i aġmer her sözi cevher gibi

⁹ Bu kelime “ile” şeklinde de okunabilir.

¹⁰ Arap harfli asıl metinde –muhtemelen müstensihin dalgınlığından dolayı- “zallâm” şeklinde olan bu kelime, kullanılan aruz kalıbı gereği “zalûm” olmalıdır. Ayrıca söz konusu beyitte işaret edilen ayette (Kur’an, Ahzâb Suresi, 33/ 72) de gökler, yer ve dağların yüklenmek istemedikleri emaneti insanın yüklendiği bildirilmekte; onun “zalûm” (çok zalim) ve “cehûl” (çok bilgisiz) olduğu belirtilmektedir.

¹¹ Bu kelime asıl metinde sehven “ola” şeklinde yazılmıştır. Mana ve kullanılan aruz kalıbına uymadığından onu “ol” biçiminde düzelttik.

Günümüz Türkçesiyle *Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih*

1. Bu dünya bir tarla, ahiret ise harman gibidir.¹² İnsanların hâlini sorarsan, (onların değerleri) gümüş ve altın madeni gibi (çeşitli)dir.¹³
2. Dünya yer veya makamının yaşayışı, inanan insana belâ kuyusudur. Ya gece uykusunun hayali (rüya) ya da iki kapılı bir ev gibi...
3. Feleğin çadırını, hakikatte bir hayal perdesi (Karagöz oyunu) çadırı zannet!¹⁴ Su üzerindeki resim veya yazı gibi, bir yüz (boy) aynası gibi (sürekli)...
4. Gönül Cebrail'i, Allah'ın bol bol ihsanı ile beslensin. Bedenini beslemeye düşkün fil gibi bu yoğun tuzağa düşme!¹⁵
5. Sen, Allah yolunda Onun diniyle çok sadık ve çok gayretli ol! Hz. Peygamber'le arkadaşlık eden o iki reis (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) gibi...
6. Hayâ sahibi (Hz. Osman) gibi her zaman Kur'ân'a bak! (Kur'an oku ve onu düşün). Pek güzel ve parlak efendi gibi şehid oluncaya kadar sabret!¹⁶
7. Gel, Hz. Ali gibi gayretini daima daha iyi ve en yükseğe (Yüce Allah yolunda sarf) et! Kevser suyunu dağıtan Hz. Ali gibi herkese cömertliğini bol bol göster!..
8. Elini kesseler de İslâm sancağından çekme! Hz. Câfer gibi uçarak arşa kanat açasın...¹⁷
9. Dünya makamını bırak; fakirliği seç! Doğrulukla Câfer(-i Sâdık) gibi bütün dünyada tanınmış olasın.¹⁸
10. Nefis, şeytan ve benliğin arzusu, hep asi(Haricî)lerin askeridir. Hz. Peygamber'in ailesi gibi her belâyaya sabırlı ol!
11. Her işinde Hz. Peygamber'in sahabelerine uy! Onların her biri hidayet burcunda çok belli olan bir yıldız gibidir...¹⁹

¹² Burada hadis olarak rivayet edilen "Dünya ahiretin tarlasıdır" özlü sözüne işaret bulunduğu söylenebilir. Sehâvî (ö. 902/ 1497), bu hadisin isnadlı olarak rivayet edildiğini görmediğini bildirmiş; Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/ 1605) ise manasının doğru olduğunu, "Her kim ahiret ekimi (kazancını) isterse, ona ekinini (kazancını) artırırız; her kim de dünya ekimi isterse, ona da ondan veririz. Amma ahirette ona hiç nasip yoktur." (Kur'an, Şûrâ Suresi, 42/ 20) mealindeki ayetten alındığını belirtmiştir. (Aclûnî, 1418/ 1997: I/ 495).

¹³ Şair, ikinci mısradaki şu manadaki hadisi iktibas etmiştir: "İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir. Onların Cahiliye devrinde hayırlı ve değerli olanları, dinî emirleri anlayıp amel ettikçe, İslam devrinde de hayırlıdır. Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar." (*Buhârî*, "Enbiyâ" 8, 14, *Müslim*, "Fezâ'il" 168 (2378)).

¹⁴ Muhyiddîn-i Arabî, *Fütühâtü'l-Mekkiyye* adlı eserinin on yedinci babında hayal perdesine suretleri aksettiren, oynatan ve onların dilinden konuşan sanatkar ile görünen varlıkların arkasındaki İlahi Kudret arasında benzerlik kurar. (Hayal oyunu hakkında fazla bilgi için bk. Pakalın 1993: I/ 774-778).

¹⁵ *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem'in lakabının "Pîl-ten" (fil vücutlu) olduğunu da burada hatırla(t)mak mümkündür.

¹⁶ Hz. Osman'ın hem ak, hem de güzel yüzlü olduğu nakledilir. Mesela dört halifenin yüzer Arapça vecizesini tercüme ve şerh eden Kastamonulu müderris Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1589-90), Hz. Osman'ın kısaca hayatını anlatırken bu konuda şu bilgiyi verir: "Hazret-i Osmân'un cism-i şerîfi ebyezu'l-levn ve rakîku'l-beşere ve hasenü'l-vech ve iki menkibeyni mâ-beyni ba'îd ve mübârek başının şa'rı kesîr ve mübârek lihyeleri azîme idi. Ekser-i zamânda lihyelerini hinnâyla tasfîr iderlerdi." (Mustafa b. Muhammed, *Şerh-i Sad-Kelime-i Çehâr-Yâr-i Güzîn*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 1852, vr. 72a). (Günümüz Türkçesiyle: Hazret-i Osman'ın mübarek vücudu beyaz renkli, cildi ince, yüzü güzel ve iki omuzunun arası uzak, mübarek başının saçları çok ve mübarek sakalları büyüktü. Pek çok zaman sakallarını kınayla sarıya boyarlardı). Bilindiği gibi, Hz. Osman, Kur'an okurken evini kuşatan asilerce şehid edilmiştir.

¹⁷ Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu Câfer, H. 8 (M. 629) yılında Mûte'de yapılan savaşta Zeyd b. Hârise'nin şehid edilmesi üzerine, İslam ordusunun idaresini almış; düşman üstüne yiğitçe hücum ederek şehid oluncaya kadar savaşmış; bu sırada kendisinin iki kolu kesilmiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın, Câfer b. Ebû Tâlib'in kesilen iki koluna karşılık iki kanat ihsan ettiğini, onlarla cennete uçtuğunu bildirmiştir. Bundan dolayı Câfer'e uçan manasında "Tayyâr" lakabı verilmiştir.

¹⁸ Câfer es-Sâdık (ö. 148/ 765) on iki imamın altıncısıdır.

12. Cenab-ı Hakk'ın huzurunda olduğunu her nefeste hatırla! Ledünnî ilmi, kara ve denizin Hızır'ı gibi bilesin.²⁰ (Allah katından verilen ilmin kara ve denizde kurtarıcı olacağını bilesin.)
13. Gönül, bu vücudun (varlığın) ikliminde dünyayı gösterici olsun.²¹ İskender gibi her zaman hikmet sahiplerine dost ol.²²
14. Hazret-i Allah'a kavuşucu ve gönül erlerinin övücü olasın! Kanber²³ gibi bir Hayder'e (Hz. Ali benzeri bir cesur ve yiğit adama) can ü gönülden bağlı (köle) ol!
15. Gel, Gazzâlî gibi ince ve anlaşılması güç şeylerin iğni iplik gibi eğir. Böylece belki o yol gösterici gibi "Hüccetü'l-İslâm" (İslâm'ın hücceti, delili, seçkin âlimi) olursun...²⁴
16. Sen gönül levhasına *Füsûs* yazısının sırlarını yaz. En büyük mürşid (Muhyiddîn-i Arabî) gibi Mekki fetihten (*Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'den) haberdar ol.²⁵
17. Ayrılıkla kavuşmanın izahını neyin sesinden işit! Hâllerle aşk büyüten Molla (Celâleddîn-i Rûmî) gibi raksa gel!²⁶
18. Ey gönül, sen "*Ene'l-hak*" sırrına sırdaş olursan, asılmış olan âdil hükümdar (Hallâc-ı Mansur) gibi onu başkalarına açıklama!..²⁷
19. Çok hamd ü sena eden Hz. Muhammed'in (yaşayış) tarzı, sünneti, üstüne giydiğin elbise misali olsun. Senin şeklini görenler, meş'ar (hacı olmadan önce durulacak yerlerden her biri) gibi Cenab-ı Hakk'ı hatırlasın, ansın...
20. Sabâ (gün doğusundan esen hafif ve yumuşak rüzgâr) gibi seherlerin vaktine devamlı canciğer arkadaş (ol!). Nefeslerinin üfürmesini anber gibi koklasınlar...
21. Çalış ki, heva (nefse ait istek) putları senin kalbini kiliseye, manastıra döndürmesin! (Kalbini) pek temiz Kâbe gibi sırların kiblesi (yöneldiği yer) eyle!
22. Vücudunu ihlâs (temiz sevgi, samimi dostluk ve doğruluk)la Medine-i Münevvere gibi güzel kokulu yap! Hayber kalesi gibi düşmana mekân olma!

¹⁹ Bu beyitte, "Arkadaşlarım yıldız gibidir. Onların hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz." mealindeki hadis hatırlatılıyor. (İbn Abdülber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 91).

²⁰ Bu beytin "bahre" kelimesinde –tahminimize göre– müstensihthen ileri gelen bir yanlış var. Bunun "bahre" yerine "bahr ü" olması mümkündür. "İlm-i ledünn", gizlikleri açık bir şekilde gösteren, bazı İlahi sırları bilme imkânı kazandıran ilimdir. Kur'an-ı Kerîm'in Kehf Suresi 60-82. ayetlerinde Hz. Musa ve genç arkadaşının buluşup yolculuk ettiği anlatılan kişi, hadislerden öğrenildiğine göre, Hızır'dır. Bu kıssadan, Hz. Hızır'ın Batını ilim sahibi olduğu anlaşılmaktadır. "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet vermiş; yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kur'an, Kehf Suresi, 18/65) mealindeki ayette bu ilimden bahsedilir.

²¹ Efsanevi rivayetlere göre, İskender'in (ö. m.ö. 323) "Âyîne-i Âlem-nümâ" yahut "Âyîne-i Gîfî-nümâ" adı verilen ve bütün dünyayı gösteren bir aynası varmış. Düşman gemilerini uzaktan görmek ve yakmak için –rivayete göre– Aristo (m.ö. 384-322) tarafından yapılan bu madeni ayna, İskenderiye limanına konmuştur.

²² Makedonyalı İskender (m.ö. 356-323) meşhur Yunan filozofu Aristo'dan ders almıştır. "Babanızı mı yoksa hocanızı mı daha çok seversiniz?" sorusuna İskender şu cevabı vermiştir "Hocamı... Çünkü babam maddî varlığımın sebebi, hocam ise maddî varlığımı değerlendiren ve hayatın ne olduğunu bana öğreten ruhumun bina edicisidir."

²³ Kanber, Hz. Ali'nin sadakat ve sevgisiyle meşhur kölesidir. Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/ 714) zamanında şehid olmuştur.

²⁴ "Gazzâlî" yün eğirici, iplikçi demektir. Büyük İslam âlimi Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (450-505/ 1058-1111), babasının mesleğinden dolayı "Gazzâlî" diye anılmış; "Hüccetü'l-İslâm" lakabıyla tanınmıştır.

²⁵ *Füsûsü'l-hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560-638/1165-1240) tasavvufî görüşlerini anlattığı iki eserinin adıdır. İbnü'l-Arabî, kendisini sevenlerce "Şeyh-i Ekber" diye övülmüştür.

²⁶ Bu beytin birinci mısramda *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin ilk on sekiz beytinde kişileştirilip konuşturulan neyle alâkalı beyitler, ikinci mısramda ise Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/ 1273) aşkla şiir söyleyişi ve sema edışı hatırlatılmaktadır. Celâleddîn-i Rûmî, babasının vefatından sonra Konya'da müderrislik etmesinden ötürü "Molla" veya "Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da anılmıştır.

²⁷ "Hallâc-ı Mansur" adıyla tanınan meşhur mutasavvıf Hüseyin b. Mansur (244- 309/ 858-922), rivayete göre, "ene'l-hak" diye ulûhiyet iddia ettiği ileri sürülerek Bağdat'ta idam edilmiştir.

23. Kubbe-i Sahre gibi kalbini mukaddes et! Meclisini Câmi-i Ezher gibi ilmin toplandığı yer hâline getir.²⁸
24. Şeklin, görünüşün, bakışlara parlak sürme (gibi göz aydınlatıcı) olsun. (Güzel) huyun gözlere değerli elbise gibi olsun!
25. Gönül doğanını kanaatkârlık ve tok gözlülüğün en yüksek noktasına sal! (O kalp) köpekler gibi dünya leşine istekli olmasın!..²⁹
26. (Yaşça) çok küçük kul-köle gibi fakr sahiplerinin (dervişlerin, irfani bir yola girmişlerin) ayağının toprağı ol ki, gönlü temiz kişilerin başköşesinin daha büyüğü olasın...
27. Bir gözün anlayış ve çabuk seziş (sahibi), bir gözün de ibret gözü olsun. Bütün hâllerini, işlerini kuyumcu gibi İslam dininin mihengine vur!
28. Ey gönül! “Her kadehin rengi, içindeki içeceğin rengidir” derler.³⁰ Senin hâl ve gidişin (gizli iç dünyanı ve karakterini) gösterici, şeklin ise onun görüldüğü yer gibidir...
29. Kalbi temiz kişilerin şeklini (sakal, sarık, cübbe, tesbih gibi dış görünüşe ait şeylerini), yemek (insanlardan maddî menfaat temin etmek, onların bağışlarıyla geçinmek) için tuzak yapma! Aksi takdirde Allah’ın gayreti³¹, seni aslan gibi helâk eder...
30. Eğer Hakk’ı(n rızasını) talep eden bir kişinin sohbetine rast gelirsen, kul-köle gibi onun Kanber’inin Kanber’i (hizmetkârının hizmetkârı) ol!
31. Allah’tan yükseklik istersen, daima alçakgönüllü ol! Ey şah, sonunda değermin minber gibi şeref bulsun.
32. Şöhretin esiri olma... Çaresiz kalmış kimse gibi (Cenab-ı Hakk’a) gizlice yalvar, yakar;³² duana cevap verilir (veya duan makbul olur).
33. Kısacası, huyun, büyük bir kimsenin önüne sunulan mektup gibi (edepli ve saygılı) olsun. (O zaman) övgü güzelliği, senin amellerinin dilekçesine başlık (veya iftihar vesilesi) olur.
34. Allah’ın kapısından başkasına can sıkacak derecede ısrar etme; onu zorlama. Pek fakir dilenci gibi her istediğin şeyi Cenab-ı Hak’tan iste!
35. Sözün kısası, rızıklar (yiyecek-içecek vb. ihtiyaçlar) için üzölmek, (bütün mahlûkata rızıklarını vermek Allah tarafından Kur’an’da vaad edildiğinden)³³ elde bulunanı elde etmek(demek)tir. Soyu kesik ve hayırsız (adam) gibi “Ceffe’l-kalem...”(hadisin)den habersiz olma!³⁴
36. Altı yön endişesine düşme; “semme vechu’llâh”³⁵ (ayetini) gör! Bu altı kapılı ev gibi sana perde olmasın...
37. Dışın gül gibi gülsün; için her zaman hüznölü olsun. Dünyada pek itibarsız yetim gibi kalbi kırık ol.

²⁸ Kubbetü’s-sahre, Kudüs’te üzerinde Hz. Ömer Camii’nin inşa edildiğı mukaddes kayadır. Buranın Hz. Mûsâ’nın kiblesi olduğı rivayet edilir. Ezher, Kahire’de bulunan eski bir cami ve çevresindeki İslamî ilimleri öğretme hizmeti veren külliye dir.

²⁹ Bu beytin ikinci mısraında, “Dünya bir leştir; onun talibi köpeklerdir” manasına gelen ve bazı Müslüman eserlerinde hadis olduğı rivayet edilen Arapça özlü söz hatırlatılıyor. Hadis âlimlerinden Sagânî bu sözün “mevzu” (uydurma) olduğunu, Aclûnî ise manası doğru olsa da hadis olmadığını söylemiştir. Hz. Ali’nin “Dünya bir leştir. Onu isteyen it dalaşına sabretsin!” dediğı nakledilir. (Aclûnî 1418/1997: I/ 492-93).

³⁰ Burada *كل إناء يترشح بما فيه* (Her kap içindekini sızdırır) şeklindeki Arap atasözünün hatırlatıldığı söylenebilir.

³¹ “Gayret”, bir kimsenin adına ve ırzına, namusuna zarar verecek hâllere karşı uygulanıp direnmesi demektir. Allah’ın gayreti ise kulunun gayr-ı meşru ve kötü fiillerine razı olmaması manasına gelir.

³² Beytin ikinci mısraında “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Çünkü o haddi aşanları sevmez.” (Kur’an, A’raf Suresi, 7/ 55) mealindeki ayete işaret edildiğı söylenebilir.

³³ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah’a ait olmasın...” (Kur’an, Hud Suresi, 11/ 6). “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.” (Kur’an, Zariyat Suresi 51/ 58).

³⁴ “Ceffe’l-kalem” kelimeleriyle başlayan hadis şu manadadır: “(Allah’ın takdir ettiğı şeyleri yazan) kalem(in mürekkebi) kurudu...” (*Buhârî*, “Kitâbu’n-Nikâh”, Bab 8, (VI, 119).

³⁵ “...Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.” (Kur’an, Bakara Suresi, 2/115).

38. Âlemlere gül bahçesi ol; nefesin gül suyu sızdırırsın (güzel kokulu olsun). Ey sultan, hiç kimsenin ırz (şan, şeref ve namus) kanını neşter gibi dökme!
39. “Bu dünyada ya garip veya bir yoldan geçip giden kimse gibi ol!”³⁶ Bu dünya sana o mahşerin geçidi olsun...
40. Yani gönül gemisi, yokluk memleketine doğru yol alsın. İki dünya, ona gemi demiri gibi ayak bağı olmasın...
41. Sen bugün (sanki) varlık ülkesinin tahtında oturan dünya sultanısın. Senin şu yeşil kubbe (gökyüzü) gibi bir sarayın var...
42. Aşk pirine yay ile çember gibi bel bağla (ehemmiyet ver, hazırlanıp hizmet et) ki, himmet (manevi yardım) oku, aşk meydanında nişan diksin.³⁷
43. İki âlemde maksat, o Bâkî yüzün³⁸ (İlâhî cemalin) görüldüğü yerdir. Gayret et, pencere ve bakılan yer gibi başkasına bakma!
44. Gönül levhasından masîva (Allah’tan başka varlıkların) resmini, yazısını yok et! Ey gönül, defter gibi kara yazılarıyla dolu olma!
45. Sen de kız gibi bu süs ve altın tuzağına düşme! Gel, meydan için gayret kuşağını er gibi kuşan!
46. İlim sahiplerinin ayağının toprağı ol; ömrünü ilme harca! Ey oğul, (bu yoldaki) gayretin taç gibi baş üstünde olsun!
47. “Hâl”³⁹ kazan; vaktini dedikoduyla geçirme. Çalış; amel, senin ilmine arkadaş gibi olsun!
48. Gayretini hakka (Allah için, doğruluk ve insaf yolunda) harca; insanlara kırılıp gücenme! Ey gönül, dünyanın fiillerine kaynak gibi olma!
49. Gönül mayasını Allah’tan başkasına döndürme (bağlama)! Ey gönül, sırrını açığa çıkarma; hep içte saklı şey gibi (gizli) olsun.
50. Hâle, şimdiki zamana (göz) dik! Gayretini nefsi(n kötü isteklerini) kırmaya yükselt. Sana marifet ve mana, dilber gibi cilve etsin (güzelce görünsün).
51. Nahvin nûnunu (n’sini) mîm’e (m’ye) çevir; (nahvi mahvet).⁴⁰ Allah’tan başka şeyleri yok et. Dünya kibir ve gururu, sana büyük yılan gibi öldürücü zehirdir.
52. Ey mantıççı, fâniliğin önermelerinden dedikoduyu çek! Kör ve sağır gibi felsefeyle ilgili düşüncelerin kuyusuna yönelme!
53. Hâlin yanığı ol, ta ki aşk bilgelisi olasın. İrfan sırrının dersine övünç (vesilesi) gibi olasın!
54. Gurbet meykelinde (?) aşk tasından şarap içen, taze güzel koku gibi gönül adamı (olan irfan sahibi) kişilerin nefeslerini koklar.
55. Yaratılış bahsini bırak; kîmus (yemeklerin midede ezildikten sonra aldığı hâli) ve lîmusu gider. Yiğitler gibi kanaat kılıcını nefse çal!
56. Felsefeci gibi sersemlik ve birsam (çılgınlığa benzer bir tür hastalık) iddiasında bulunma! Bir köle aşık gibi aşk kanununu oku!⁴¹

³⁶ Bu beytin ilk mısraı, bir hadisin tercümesidir: “Dünyada bir garip gibi veya bir yolcu gibi ol!” (*Tirmizî*, “Zühd” 25).

³⁷ Bu beyitte, irfani bir yolda manevi yardıma ancak hakiki aşka sahip bir mürşide hizmet etmekle erişilebileceği belirtiliyor.

³⁸ “Vech-i Bâkî” (ebedî, kalıcı yüz) tamlamasının, “...Onun zatından başka her şey yok olacaktır...” (Kur’an, Kasas Suresi, 28/ 88) mealindeki ayete dayandığı söylenebilir.

³⁹ Tarikatlara girmiş ve o yolda giden kişilerde sonradan görülen gayr-i ihtiyari, manevi keyfiyet. Tasavvuf ehli arasında vecd ve istiğrak manasında kullanılır.

⁴⁰ Şair, muhatabına, ilim tahsilini veya zamanını bütünüyle Arapça öğrenmeye ayırmamayı tavsiye ediyor; bir mümin veya irfani yola giren için asıl gayenin Allah’ın rızasını kazanmak olduğunu belirtiyor.

⁴¹ “Kānūn” ismiyle İbn Sînâ’nın (ö. 428/ 1037) *el-Kānūn fi’l-tıbb* adlı ansiklopedik ve tıbbî eserinin hatırlatıldığı düşünülebilir. Şair böylece filozofların değil, ilim, irfan sahibi velilerin eserlerini severek okumayı tavsiye ediyor.

57. Pirin eteğine etfimün (gelin saç, bostanbozan çiçeği) gibi bin elle sarıl! Kırmızı gülün yaprağı gibi masiva (Allah'tan başka varlıklar, dünyevî şeyler) karıştırmasını gider!
58. Sen de nilüfer gibi göz yaşında yer tut; seni hasta kalplerin derdine merhem etsinler.
59. Bu yedi uzvu Allah'a itaat ve ibadete boyun eğdir.⁴² Onlar, bu yedi yıldız (Süreyya veya Ülker) gibi âlemi aydınlatsın.
60. Göz yaşın zaman zaman gönülden sızsın; vücudunun (varlığının) bağı meyvesiz bahçe gibi olmasın!
61. Hz. Muhammed'in (s.a.v. tebliğ ettiği İslâm) dinini dünyaya (ait menfaat, makam ve nimetler için) yalan-dolan tuzağına çevirme!
62. Bugün meydanın eri, gayret atının baş süvarisidir. "Lâ" ve "illâ"nın Zülfikarını, düşman saflarını yaran yiğit gibi çeker.⁴³
63. Çalış, huyun, mizacın Hz. Peygamber'in övüdüğü fakirlik olsun.⁴⁴ Tuttuğun, gittiğin yol da en parlak yıldız gibi temiz İslâm yolu olsun!
64. Can Halîl'i, fakirlik ateşini gül bahçesine çevirsin.⁴⁵ Ey gönül (Hz. İbrahim'in babası) Âzer gibi bu makam-mevki putuna dayanma!
65. Senin mansıbın (makam ve mevkiin), ruha dert ve zahmettir. Onun devleti(nimet ve saadeti)nin sonu da let(dayak, kötek)tir.⁴⁶ Bu dünyanın izzeti ve makamı, bir ateş ocağı gibidir.
66. Dinar(altın para'n)ın sonu nâr, dirhem(gümüş akçe'n)in sonu ise manada hem(üzüntü ve keder)dir.⁴⁷ Onun kızılı yok olup ateşli kül gibi karası kalır.
67. Gel, Hak yolunda kalbini altın gibi halis et! (O zaman) bütün herkesin rağbet ettiği bir kişi olursun; herkes seni iyi kabul eder.
68. Her değerli giyeceğe kadın gibi rağbet etme! Kadının şekli, kıyafeti kadın, erkeğin sureti de er gibi olmalı...
69. Her selvi boylunun işvesine yel gibi akıp tutulma! Ey gönül, her zaman dal(gibi genç ve güzel insan)ına gök sinek gibi konma!

⁴² Secdedeki yedi uzuv hakkında şu mealde bir hadis vardır: "Yedi kemik (yâni a'zâ) üzerine secde etmekle emrolundum: Alın (mübarek alnını gösterirken mübarek eliyle) burnuna da işaret etti, eller, dizler ve ayak uçları. (Namaz kılariken) elbisemizle saçımızı (bozulmasın veya tozlanmasın diye) toplamaktan da nehyolundum." (*Buhârî*, "Ezân", 134).

⁴³ Bilindiği gibi tevhid kelimesinin ilk parçasında "Lâ ilâhe..." denilerek bütün batıl tanrılar reddedilir; onun ardından "illâ'llah" diye Allah'ın varlığı kabul ve ifade edilir. Bu beyitte Allah'ın varlığı ve birliğine inanmanın aynı zamanda başka batıl tanrılar reddetme manasını içine aldığı belirtiliyor. Burada Bedir veya Uhud günü Hz. Ali'nin kahramanlığı hakkında bir melek tarafından söylendiği nakledilen "Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yok!" sözüne işaret edildiği de söylenebilir.

⁴⁴ "Fakirlik benim övüncümdür; ben onunla iftihar ederim" manasına gelen ve bazı Müslüman eserlerinde hadis olduğu rivayet edilen söz hatırlatılıyor. İbn Hacer bu sözün batıl ve "mevzu" (uydurma), İbn Teymiye de yalan olduğunu söylemiştir. (Aclûnî, 1418/1997: II/ 113).

⁴⁵ "...Allah İbrahim'i dost edindi." (Kur'an, Nisa Suresi, 4/ 125) mealindeki ayete dayanılarak Hz. İbrahim'e "Halil, Halîlullah, Halîlurrahman" denir. Şu mealdeki ayetten Hz. İbrahim'in babasının isminin Âzer ve putperest olduğu anlaşılmalıdır: "İbrahim babası Âzer'e 'Sen putları ilah mi ediniyorsun? Şüphesiz ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti." (Kur'an, Enam Suresi, 6/ 74). Bu beyitte, can Halîl'e, fakirlik ateşe, o ateşten kurtuluş, yakıcı şeyin gül bahçesi olmasına benzetilmiş; böylece atıldığı ateşin Hz. İbrahim için serin ve zararsız oluşu (Kur'an, Enbiya Suresi, 21/ 69) mucizesi hatırlatılmıştır.

⁴⁶ "Mansıb" kelimesinin ilk harfi çıkarıldığında geri kalan kısmı "nasab" (dert, zahmet), devlet'in sonu ise "let"(darp, dövme)tir.

⁴⁷ Altın para manasındaki "dînâr"ın sonu, yani ikinci hecesi nâr, gümüş para demek olan "dirhem"ın sonu ise hem, yani üzüntü ve kederdir. Şüphesiz ki insanın ihtiyaçlarını temin etmek için çalışıp para kazanması ayıp ve günah değil; akıl ve İslam dininin gerektirdiği bir vazifedir. Burada şair, insanın ibadet, taat gibi aslı vazifelerini ihmal ederek bütün vakit ve kuvvetini altın ve gümüş (para- pul) kazanmaya harcamasının sonunda ateş ve keder olacağını belirtiyor.

70. Bu âlemin şekillerine ibretle bak! Hayal gölgesi (Karagöz oyunu) çadırının içinde geçen asker gibi gelir, gider...
71. Saç ve ben(düşkünlüğü)le peri gibi güzel namını perişan etme... Senin vücut ülkeni kâfire ait asker (ordu) gibi yakıp yıkmasın...⁴⁸
72. Akşam- sabah, ceylan gibi yalnızlığa alış (birlikte dostluk et)! Nefeslerinin güzel kokusu, keskin kokulu misk gibi yayılsın.
73. Pek yüksek gayret ile her zaman niyet halisliği, can kuşuna Hak yolunda kol-kanat gibi olur.
74. Eğer kusurları (günahları) çok örten Allah'ın senin kusurunu gizlemesini istersen, başkasının aybını daima peştemal gibi ört!
75. Çalış, gayretinin şua(ışık)ları herkese erişsin; doğu yönünün hükümdarı (olan güneş) gibi ışığını, parlaklığını her zerreye sal!
76. Aşk yolunun her adımda bin saman çöpü varken, gafil olma; düşmana cenkçi gibi gözünü aç!
77. Ey gönül, (kâinata) birlik gözüyle bak; âlem aynasının şeklini şaşı ve tek gözlü olan gibi iki görme!
78. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ailesi ve sahabelerinin sevgisi sana bedende can gibi olsun! Onun sünneti, en parlak delil gibi senin delilin (isbatın, tanığının) olsun.
79. Yüzünün kadehinin gülüşü, dostlarına hava kabarcıkları salsın. Ortaya çıkışının niteliği kırmızı içecek gibi (neşe verici) olsun.
80. Merhamet sütünü esirgeme ki Allah'ın bağışlamasını elde edesin. Herkese annenin çocuklarına olduğu gibi şefkatli, merhametli ol!
81. Cenab-ı Hak sana yardım etsin; dua(ları)n makbul olsun. Miğfer gibi mazlumu koru.
82. Sohbet, muhabbet meclisinde bulunan kimselere huyunu mum gibi yumuşak et. Ey gönül, mermer kayası gibi katı kalp(li) olma.
83. Şeklin, görünüşün, sana bakan kimseye hayır yüzünü belli etsin. Meclisin, demircinin oturup görüştüğü yer gibi kederli olmasın.
84. Âlem çocuğunun taşına meyve dolu dal gibi baş eğ. Kısacası senin (güzel) ahlâkını meyve gibi (etrafa) yaysınlar.
85. Pas dolu bedene devamlı riyazat⁴⁹ cilâsını çek. Bu (aslı) balçıktan olan yaratılış içinde şehvetle eşek gibi kalma!
86. Basireti fazla olan ve maneviyata değer veren gönül sahipleri, Dost yükünün şiddetinden dolayı inlemez; deve ve katır gibi kulluk yükünü çekerler.
87. Olgunluk iddiasını bırak; çok zalim ve çok bilgisiz ol! Ey gönül, emanet(i yüklenmek)ten dağlar gibi çekinme!⁵⁰
88. (İçkiyi bulduğu söylenen efsanevi hükümdar) Cem'in kadehi misali kalbini kin ve hileden temizle! (İnsanlar bezm, yani) yiyip içip sohbet etmek için oturdukları yerde senin övgünü şeker gibi içsinler.
89. Sen aşk potasında vücudunu (varlığını) eritip temizlediysen, ayağının toprağını taze sürme gibi sürme veya göz ilacı yaparlar.
90. Lâ ve illâ Zülfikar'ını cana nüsha (muska) yap! Nefsinin büyük yılanına karşı hançer gibi kan dökücü ol!

⁴⁸ Burada saç ve ben gibi güzellik unsurlarına kapılıp harama bakışın ve gayrı meşru fiilleri işlemenin insanın iyi adına zarar vereceği, o "afet"lerin inanan kişinin vücut ülkesini manen yakıp yıkmaması gerektiği belirtiliyor.

⁴⁹ Yiyip içmeyi azaltmak suretiyle nefsi terbiye etmek, zühd ve takva maksadıyla kanaatkârca yaşayış.

⁵⁰ Bu beyitte şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler; ondan korktular. Onu insan yükledi. Şüphesiz ki insan çok zalim, çok bilgisizdir." (Kur'an, Ahzab Suresi, 33/ 72). Şair, "Çok zalim ve bilgisiz ol!" derken bu mealdeki ayete işaret ve İlahi emaneti yüklenmeyi tavsiye ediyor.

91. Cenab-ı Hakk'ı bazan açıkça, bazan gizlice anmak arkadaşın olsun. Gaflet, senin gözüne, harbe mensup kâfir gibi (uzak durulması, giderilmesi ve tesirsiz hâle getirilmesi gereken bir şey) olsun.
92. Çalış, seher vaktindeki ah (dua, tevbe ve istiğfar)⁵¹, gönül levhasına güzellik sayfası üstünde benler, bağırda dağlar (yanık yarası) gibi işlesin.
93. Hak yolunda gönülde canciğer arkadaşın, tevbe ve pişmanlıktır. Çok gayretli (aziz ve mukaddes bir şeye saldırıldığında dayanamayıp karşı koyma duygusu) olan arif gibi, Allah'tan başka bütün varlıklardan tevbe edici ol!
94. Sufi isen, vaktin oğlu (vakte göre hareket eden, her vakitte o zaman için en uygun ameli işleyen bir kişi) ol! Bu dünya hâlleri, tasavvufi bir yola girmiş ve yolda giden kimse için hep mahşer gibidir.
95. Ey gönül, başlangıçta ve sonda Hakk'ın kapısı herkesin isteğidir. Ey sultan, kimseye o kapı gibi bir sığınak ve mesken yoktur...
96. Sen bütün sırların toplandığı yer, feleğin pergelinin merkezisin. En büyük âlem gibi Hakk'ın çok büyük kitabısın...
97. Sidre⁵², levh⁵³, kalem⁵⁴, yüce arş sende var. Ey gönül, sen kendini bu pek küçük dünya gibi sanma!⁵⁵
98. Ey sultan, başını korur gibi sırrını sakla. Görünen şekil ve resimlerde sır (kelimesi), ser gibi yazılır...
99. Güneş gibi son makamın dördüncü gök olsun.⁵⁶ Pek küçük zerre gibi aşk ehlinin ayağının toprağı ol!
100. Ey Harîmî, aşk ehlinin meclisine sırdaş olan kimsenin her nefesi kibrî-i ahmer (simya ilminde toprağı altın yapmaya yarayan tesirli madde), her sözü cevher gibidir.

Sonuç

Kasidenin Allah'ı yüceltmek, başta Hz. Peygamber olmak üzere, dört halife, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî misali din ve tasavvuf büyüklerini, padişah, sadrazam, şeyhülislam vb. devlet adamlarını övmek, bir kimse veya topluluğu yermek gibi çeşitli maksatlarla yazılan bir nazım şekli olduğu malumdur. Muhataplarına dinî, ahlaki, sosyal ve siyasi konularda öğütler vermek, hayat tecrübelerini aktarıp yol göstermek isteyen şairlerin zaman zaman kaside biçimini de tercih ettikleri bilinmektedir. Büyüklü-küçüklü Türkçe manzum eserleri arasında kaside şeklinde ve nasihatname türünde bir şiiri bulunan edebî şahsiyetlerden biri de Harîmî'dir. Bu çalışmada söz konusu kasidenin "Harîmî" mahlasını seçmiş şairlerden hangisi tarafından meydana getirildiği araştırılmış; bazı delil ve ipuçlarına dayanılarak Bosnalı Ali bin Mustafa'nın (ö. 1598) eseri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Manzumenin başlığındaki "levâyih" (layihalar) kelimesi ile bazı beyitlerinde görülen "şehâ" (Ey şah!) hitabı, devrin sultanı için kaleme alınmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Bir kısım mutasavvıf şairlerin, galiba bir kimseyi yüzüne karşı övmenin, âlimlerin "ümerâ" (başkanlar, idareciler) yanına gitmeleri ve sultanın yakınında bulunmalarının mahzurları konularında rivayet edilen hadis yahut öğütlerin tesiriyle devlet adamları için methiye yazmadıkları, istenmesi hâlinde

⁵¹ Bir ayette seherlerde günahlarının bağışlanmasını dileyen müminler övülmektedir. (Kur'an, Âl-i İmran Suresi, 3/ 17).

⁵² Göğün üstünde, yaratılmış olanın bilgisinin sona erdiği ve ötesinin İlahi ilme havale edildiği bir makam.

⁵³ Levh veya levh-i mahfûz, Allah'ın takdir ettiği şeylerin yazılı olduğu manevi levha; her şey ve hadiseye dair İlahi ilmin kayıtlı olduğu kitap. Kur'an'da kitâb, kitâb mübin, kitâb mestûr, ümmü'l-kitâb gibi isim ve tamlamalarla bahsedilir. (Daha fazla bilgi için bk. Yavuz 2003: 151).

⁵⁴ Ulûhiyet (ilahlık) âleminde her şey ve hadisenin kaydedilmesini sağlayan alet. (Daha fazla bilgi için bk. Yavuz 2001: 243-245).

⁵⁵ Hz. Ali'ye nisbet edilen divanda şu manaya gelen bir beyit vardır: "Sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın. Hâlbuki şu büyük âlem sende dürülmüştür." (Ali bin Ebi Tâlib 1251/1835: 30).

⁵⁶ Eski astronomiye göre, güneşin yeri dördüncü kat göktür.

yahut bizzat gerekli gördükleri takdirde onlara İslami vecibeleri yerine getirmeyi, adaletli ve güzel ahlaklı olmayı telkin ettikleri bilinmektedir. Eğer başlığındaki “levâyih” (layihalar) ismi ve birkaç beytinde görülen “şehâ” hitabına dayanan tahminimiz doğruysa, âlim ve mutasavvıf bir şair olduğu bilinen Harîmî de devrin hükümdarına olgun bir insan, ibadet vazifelerini eda edici, iyi ahlaklı, faziletli bir Müslüman olma yolunda çeşitli tavsiyelerde bulunmuş demektir. Başka bir ifadeyle şair, sultanı övmek için bir kaside yazarak bazı İslami ve insani meziyetler yönünden Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali misali din büyüklerine benzetmemiş; sadakat, gayret, hayâ, cömertlik gibi güzel huylara sahip olmayı ona doğrudan telkini tercih etmiştir.

Dünyanın bir tarla, ahiretin harman, insanların gümüş ve altına benzer, bu geçici hayatın rüya gibi olduğunu belirterek sözlerine başlayan şair, muhatabına dinî, ahlaki, tasavvufî konularda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Çeşitli bilgi dallarına ait eserler telif etme faaliyetleri yanında isteyen kişilere İslam’ın bilhassa “tasavvuf” adı verilen batını yönü konusunda rehberlik ettiği, bazı tarihî ve biyografik kaynaklardan öğrenilen Harîmî’nin bu manzumesi de ilim, irfan sahibi bir edebî şahsiyet olduğunu göstermektedir. Söz konusu kasidede dile getirilen fikir, tecrübe ve tavsiyelerin, ondan önceki ve sonraki çağlarda Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre, Germiyanlı Şeyhî, Akşehirli Gubârî, Şeyh Galib, Mehmed Âkif, Necip Fazıl gibi başka âlim, mutasavvıf ve/ veya şairlerce de değişik şekillerde ifade edildiği bilinmektedir. Bundan dolayı aynı dinî, irfani kaynaklardan beslenen edebî şahsiyetlerin, dil, nazım şekli, şiir ölçüsü ve üslupları farklı olsa da kabul, tasvip ve telkin ettikleri manevi, ahlaki değerlerin büyük ölçüde ortaklık yahut benzerlik arz ettiği ileri sürülebilir.

Söz konusu bilgece manzumeyi sadece geçmiş zamanlardan çağımıza miras kalmış tarihî-edebî bir metin olarak değil, aynı zamanda İslami kaynaklara uygun bir erdemli hayat rehberi ve şahsi gelişim kılavuzu gibi okumak da mümkündür.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1418/ 1997). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut.
- AKÇAY, Gülçiçek (2014). “Diyarbakırlı Halîlî ve Kasîde-i Pend-nâmesi”, *Alî Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Diyarbakır, s. 1-14
- Alî bin Ebî Tâlib (1251/1835). *Dîvânu Seyyidinâ Alî bin Ebî Tâlib*, Bulak.
- Âşık Çelebi, *Tercüme-i Tibre'l-Mesbûk fî Nasâyih-i'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk*, TBMM Ktp. 06 TBMM SS 249, vr. 67a-68b. (Ebussuud Efendi'nin şiiri).
- Bağdatlı İsmâil Paşa (1951-55). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal, II nşr. İbnülemin Mahmud Kemal- Avni Aktuç, İstanbul.
- BALÍĆ, Smail (1992). *Das Unbekannte Bosnien*, Europas Brücke zur islamischen Welt, Böhlau Verlag Köln Weimar Wien.
- BANARLI, Nihad Sâmi (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*. İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BROCKELMANN, Carl (1949). *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1318/1901?). *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333-42/1915-1923). *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul.
- BÜLBÜL, Tuncay (2016). “Muhibbî'nin “Gibi” Redifli Gazeline Ebussuûd Efendi'nin Bilinmeyen Bir Naziresi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, s. 1-12.
- CEYHAN, Âdem (2003). “Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 45-58.
- CEYHAN, Âdem v. dğr. (2021). “Harîmî'nin Kırk Arapça Bilgece Sözün Tercümesinden İbarettir Bir

- Eseri: Çihil (Kelimât-ı) Hikmet”, *ESTAD- Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 Şubat, c. 4, Sayı 1, s. 222-251.
- ÇALKA, Mehmet Sait (2007). *Mustafa Safî Efendî ve Gülşen-i Pend Mesnevisi*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniv. S.B.E., Manisa.
- DENİZ, Sebahat (2021). *Muhibbî Kanûnî Sultan Süleyman*. İdeal Kültür Yayıncılık İstanbul.
- ENÜŞE, Hasan (1383/2004). *Dânişnâme-i Edeb-i Fârisi, Edeb-i Fârisi Der-Anatoli ve Balkan* (1383). Tahran, c.6.
- ERSOY, Ersen v. dğr. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*, Ankara TÜBA Yayınları.
- Harîmî, *Tercüme-i Kasîde-i Rûhâniyye*, Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4024, vr. 40b-45b.
- Harîmî, “Çarh” redifli kasîde, Berlin Devlet Ktp. Ms. or. quart 1988, vr. 479b-480a.
- İnehânzâde Mehmet Nâil (1949). *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri.
- İPEKTEN, Halûk (1988). v. dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (2020). *Usûlî Dîvâm*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- KAPLAN v. dğr. (2009). “Germiyanlı Yetîmî ve ‘İbret-nâmesi”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter, s. 672-689.
- KASUMOVIĆ, Ismet (1987). *Filozofsko- Sufijska- Učenja Ali- Dede Bošnjaka* Doktorska didertacija, Sarajevo.
- KASUMOVIĆ, Ismet (1994). *Ali- Dede Bošnjak- I Njegova, Filozofijsko- Sufijska- Misao*, Sarajevo.
- Kâtib Çelebi (1286-87/1869-70). *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, I-II.
- Kâtib Çelebi (1360-62/1941-43), *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve ’l-fünûn*, nşr.
- Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya, I-II, İstanbul.
- KAYA, Hasan (2013). “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 48, Sayı 48, s. 71-114.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad (1926). “Selçûkîler Devrinde Anadolu Şairleri Hoca Dehhânî”, *Hayat*, 2 Kânûn-ı Evvel, Sayı 1, s. 4-5.
- Mehmed Süreyyâ (1308-15/1891-98). *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul.
- Mevlâna (1995). *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, Gözden geçiren Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Eğitim Balanlığı Yay.
- Muhammed Emîn el-Muhibbî (1284/1868). *Hulâsatü’l-eser fî (terâcimi) a ‘yâni’l-karni’l-hâdî ‘aşer*, nşr. Mustafa Vehbî, Kahire, I-IV.
- Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü’l-mukarrebîn ve Menâkıbü’l-müttakîn*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü. nr. 2819.
- Nev’îzâde Atâyî (2017). *Hadâiku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Ömer bin Mezîd (1982). *Mecmû’atü’n-nezâ’ir*, haz. Mustafa Canpolat, Ankara.
- ÖZTÜRK, Şeyda (2019). “Rûh-ı Nâtika Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî’ye Âidiyeti Mes’elesini”, *Turkish Academic Research Review TARR Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 31 Aralık, s. 475-503.
- POPOVIC, Alexandre (tr.) Asma Rashid (1418/ 1997). “The Muslim Culture in The Balkans (16th-18th Centuries)”, *Islamic Studies* 36/ 2-3, Islamabad, s. 177-190.
- The Encyclopaedia of Islam*, Three, 2011/ 4, Leiden 2011.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin’i*, İstanbul Üniversitesi Yay.
- TULUM, Mertol vd. (hzl.) (1977). *Nev’î, Divan*, İstanbul, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.

- TÜRKMEN, Nihal Çağman (2019). *Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâ'ilü'l-cihâd'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek lisans tezi.
- ÜNLÜ, Osman (2011). “Hoşca Bak Zâtına kim/ Âlem-i Kübrâsın Sen” Nazire Geleneği İçinde Şeyh Gâlib'in Meşhur Şiiri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı 2, s. 236-253.
- YAVUZ, Kemal v.dğr. (2016). *Muhibbî Dîvânı, Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- YAVUZ, Yunus Şevki (2001). “Kalem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 24, s. 243-245.
- YAVUZ, Yunus Şevki (2003). “Levh-i Mahfûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 27, s. 151.